

BANEZJANIZM — system teologiczny stworzony przez D. Bąńezę (1528–1604) i szkołę dominikańską, zbudowany na gruncie doktryny św. Tomasza z Akwinu, skupiony wokół problematyki natury i łaski, wolnej woli człowieka i Boskiej predestynacji.

Do historii przeszedł b. z dwóch powodów: po pierwsze, jako zwarty system teologiczny ukształtowany na realistycznej (na gruncie metafizyki Akwinaty) tradycji tomistycznej, który na stałe wpisał się do myśli teologicznej, zwł. w dziedzinie charytologii i antropologii teologicznej; po drugie, z racji jego twórczej opozycyjności względem szkoły jezuickiej, zgrupowanej przede wszystkim wokół nauki L. de Molina (1536–1600).

Naczelną tezą b. jest nauka (oparta na myśli św. Tomasza), wg której Bóg — Pierwsza Przyczyna (Stwórca świata i najdoskonalszy działający) — posiada absolutną władzę nad wszystkimi bytami. Istnienie i wynikające z niego działanie wszelkich bytów przygodnych (niekoniecznych) jest niesprzeczne jedynie w ich powiązaniu z Absolutem, który jest Istnieniem Czystym i jako jedyny jest bytem koniecznym. Wynika stąd, iż także wolna wola stworzeń podlega absolutnemu panowaniu Boga. Doskonale (przekraczające pod każdym względem ludzkie zdolności poznawcze) działanie Boga jako Pierwszej Przyczyny w sposób konieczny (w sensie bytowym) poprzedza jakiegokolwiek aktywności stworzeń — zarówno nierozumnych, jak i rozumnych i wolnych. Występuje tu więc ze strony Boga działanie (współdziałanie) uprzednie w stosunku do działania Jego stworzeń — *praedeterminatio ad actum*. Twórca nurtu, D. Bąñez, podkreśla, że nie jest to jedynie oddziaływanie Boga w porządku moralnym, lecz także na płaszczyźnie fizycznej — *praemotio physica*. Owo „uprzedzenie fizyczne” jest pierwotne w stosunku do aktu stworzenia na mocy pierwszeństwa natury. Takie działanie Boga nie przekreśla jednak wolnej woli człowieka. Z teologicznego punktu widzenia łaska, jako dar Boży udzielony człowiekowi, jest absolutnie uprzednia i w pełni suwerenna (jest ona skuteczna sama z siebie, niejako ze swej natury, i jako taka, złączona z wolną wolą człowieka, sprawia czyn zasługujący na zbawienie). W tym punkcie argumentacji teologicznej Molina opowiadał się za wprowadzeniem terminu technicznego — „*scientia media*” (wiedza pośrednia). Wg tej interpretacji Bóg posiada wiedzę pośrednią, tj. taką, która znajduje się pomiędzy wiedzą Boga o wszelkich rzeczach możliwych a Jego wiedzą o tym, co jest rzeczywiste (w efekcie „uprzedzająca łaska” Boga przechodzi w „łaskę wspomagającą”, która w konkretnym działaniu koresponduje z wolną wolą człowieka i sprawia zbawienny owoc działania). B. mówi tu o predestynacji i tzw. łasce skutecznej. Poruszenie Boga nie wyklucza wolności ludzkich działań, lecz jest konieczną racją ich zaistnienia. Jego wiedza dotyczy wszelkich przyszłych sytuacji przypadkowych (zależnych od woli człowieka); wszystkie one dokonują się w polu Bożej woli — Bóg daje impuls, aby rozumna natura ludzka spełniła jakiś akt (dzieje się to poprzez fizyczne poruszenie, umożliwiające jego urzeczywistnienie). Tak więc Bóg może „predeterminować” wolne stworzenia w taki sposób, aby podejmowały działania w sposób im właściwy, tzn. wolny, podobnie jak może określać stworzenia z natury nierozumne, a więc podejmujące swoje działania (realizujące swoją naturę) na sposób konieczności. Wynika stąd, iż Bóg działa zawsze zgodnie z naturą, jaką wpisał we wszystkie rzeczy: stworzenia wolne działają w wolności, stworzenia pozbawione rozumu i wolnej woli wykonują swoje działania w sferze konieczności.

Oprócz walorów czysto historycznych (teologia i filozofia XVI i XVII w.), ujawniających żywe zainteresowanie rozwiązaniami doktrynalnymi zaproponowanymi przez św. Tomasza z Akwinu, system b. przetrwał pod różnymi postaciami do czasów współczesnych, przede wszystkim z uwagi na aktualność problemów teologicznych dotyczących zagadnień natury i łaski, ich wzajemnych relacji, a także z powodu stopniowego odradzania się zainteresowania teologiczną problematyką z zakresu nauki o łasce.

Bibliografia: J. Stufler, *D. Thomae Aquinatis doctrina de Deo operante*, In 1923; M. Andres, *Historia de la teología en España*, R 1962; W. Granat, *Dogmatyka katolicka*, Lb 1965, V 413–448; Krąpiec Dz VII 393–396; J. Stöhr, *Zur Frühgeschichte des Gnadenstreites. Gutachten spanischer Dominikaner in einer bisher unbekanntenen Handschrift*, Mr 1980; L. F. Ladaria, *Teología del pecado original y de la gracia*, Ma 1993, 170–173.

Jerzy Tupikowski